

BIZANTINOLOGIE

UN LABORATOR DE CREAȚIE ȘI CERCETARE MUZICOLOGICĂ ÎN SPRIJINUL MUZICII BIZANTINE ȘI PSALTICE ROMÂNEȘTI

Constantin CATRINA

Încă pe la mijlocul veacului al XIX-lea și continuând în secolul XX, cărturarii noștri, în frunte cu luminatul savant român Nicolae Iorga (1871-1940), „stăruiau pentru o mai mare grijă față de manuscrisele neorganizate de prin mănăstiri”¹ cât și pentru alte fonduri, de același fel, existente în unele biblioteci particulare etc.

Cu fiecare deceniu și veac al existenței noastre s-a pus piatră la temelie a unor inițiative ce au adus lumină asupra perspectivei de a se ocroti și pune în ordine cărțile și manuscrisele românești și străine, cu circulație în spațiul cultural și religios autohton.

Interesat, de pildă, de preocupările pentru carte ale episcopului Melchisedec Ștefănescu (1823-1892), N. Georgescu-Tistu observă că arhiepiscopul de la Roman avea „una din cele mai mari biblioteci românești de la mijlocul secolului trecut. Însemnătatea ei – menționează omul de studiu – constă în altceva. Biblioteca lui Timotei Cipariu e de filologie, a lui Odobescu de arheologie și artă, a lui Kogălniceanu de istorie, a lui D.A. Sturza de politică și istorie, a lui Ion Ghica de economie și literatură. Numai Melchisedec a strâns multe

¹ Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. 1, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1978, p.6.

cărți de materii variate, inclusiv de muzică. (subl.n). Și astfel, între titlurile de cărți și manuscrise rânduite de Sfinția Sa, episcopul Melchisedec, aflându-se și lucrarea Doxologie... Note de muzică bisericească, cu text chirilic, scrise în 1855 de I. Profianu, elev la Seminarul de la Argeș, 236 f. în 4°. Ms. 513¹ (Cap.XII/Artă), sau cărțile de psaltichie semnate de Anton Pann.

Multă vreme, astfel, bibliotecile noastre au avut în vedere o structură enciclopedică și doar mai târziu, după inaugurarea învățământului muzical din Moldova (Iași, 1860) și Țara Românească (București, 1864), mai ales, a început a se vorbi despre necesitatea unor cărți, tratate și note muzicale rânduite tematic, în primul rând.

Concomitent cu evoluția învățământului de acest grad, apoi reuniunile muzicale, cu precădere cele din Transilvania, își vor avea și ele bibliotecile lor cu partituri muzicale tipărite sau multiplicat (în manuscris)². Muzicienii noștri Iacob Mureșianu, Ciprian Porumbescu, Gheorghe Dima, Gavriil Musicescu, D.G. Kiriac, Costin Maximilian, Alfonso Castaldi, George Breazul, au întocmit rapoarte și susțineri directe (oficiale) pentru a se dezvolta și ramura bibliotecilor necesare conservatoarelor, instituțiilor muzicale etc.

În paralel cu bibliografiile de carte veche (Ion Bianu și Nerva Hodoș, Dan Simonescu, Remus Caracaș, G. Nicolăiasa și Gabriel Ștrempel), muzicologii români își vor lua ca problemă de studiu soarta și perspectivele patrimoniului muzical existent în diferite localități din țară. Astfel, în deceniile din urmă muzicologul Viorel Cosma semnează studiul Manuscrise muzicale românești în Biblioteca

¹ M. Georgescu-Tistu, *Preocupările de carte ale episcopului Melchisedec și biblioteca sa*, în BOR, București, nr. 11-12, 1963, pp.1146-1203.

² Constantin Catrina, *Colecții și biblioteci muzicale brașovene în secolul trecut, în 160 de ani de la înființarea primei biblioteci publice la Brașov, 1835-1995*, Brașov, Biblioteca „George Barițiu”, 1996, pp.94-102.

Conservatorului «Ciprian Porumbescu» din București¹, însoțit și de Catalogul manuscriselor existente în același loc²; apoi Gheorghe Ciobanu și Titus Moiescu³, Sebastian Barbu Bucur⁴ ș.a. vor lua în evidență alte câteva fonduri de codexuri muzicale în notație bizantină existente în mănăstirile din Moldova, mai ales, iar în 1985, bizantinologul Titus Moiescu semnează studiul Preliminarii la o codicologie specifică manuscriselor muzicale bizantine⁵. Pe baza acestei din urmă contribuții de ordin metodologic, continuată, după aceea, și în alte variante, se vor elabora numeroase lucrări, mai ales ca teze de doctorat, și a căror încrengătură, desigur, se va finaliza după modelul harnicului Titus Moiescu (1922-2002).

*

Astăzi, numai și privind în vitrinele librăriilor, câte au mai rămas, cercetând expozițiile și târgurile de carte, apoi contactul direct cu bibliotecile de specialitate etc., ne putem întări convingerea că tot mai stăruitor se înmulțesc instrumentele de investigație în ceea ce privește cultura și artele autohtone; răspund, desigur, unor astfel de inițiative, bibliografiile, dicționarele de personalități, enciclopediile și cataloagele cu problematică diversă etc.

Un astfel de instrument, recent apărut, – o inițiativă de anvergură este și *Catalogul manuscriselor de muzică*

¹ Viorel Cosma, *Manuscrise muzicale românești în Biblioteca Conservatorului „Ciprian Porumbescu” din București*, în *Studii de Musicologie*, București, vol. V, Editura Muzicală, 1969, pp.269-279.

² Idem, pp.281-309.

³ Titus Moiescu, *Muzica bizantină în spațiul cultural românesc*, București, Editura Muzicală, 1996, pp.14-15 și infranotele 18-28.

⁴ Sebastian Barbu Bucur, *Propedii ale muzicii psaltice în notație cucuzeliană*, I, în *SCIA*, București, nr. 1, 1974, pp.27-39 și în *SCIA*, Tom 22, 1975, pp.59-69.

⁵ Titus Moiescu, *Prolegomene bizantine. Muzică bizantină în manuscrise și carte veche românească*, București, Edit. Muzicală, 1985, pp.68-80.

*sacră din Moldova – secolele XI-XX*¹, tipărit în două volume A-4 de către Universitatea de Arte „George Enescu”, Edit. Artes, Iași, 2010, cu 1124 pp. (Director Grant: Prof.univ.dr. Viorel Munteanu). Această premieră editorială, cu apariție într-o instituție de învățământ superior, confirmă, după cele cunoscute de noi, o rodnică și îndelungată activitate a muzicienilor ieșeni care, timp de mai multe decenii, au slujit creația și muzicologia autohtonă. Partiturile și cărțile de autor semnate de Achim Stoia, Viorel Munteanu, Vasile Spătăreanu, Christian Misievici și Anton Zeman, Sabin Păutza, Mihail Cosmei, George Pascu, Florin Bucescu, Melania Boțocan, Nicolae Gâscă și Corul „Cantores Amicitiae”, cvartetele „Voces” și „Armonia” au fost încununuate, ani de-a rândul, cu premii academice și ale Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România; apoi ramura solistică a obținut, la rândul-i, numeroase premii naționale și internaționale.

Ca obiectiv fundamental al cercetării muzicologice, *Catalogul* la care ne referim reprezintă, desigur, un demers profesional sprijinit pe exigență, acribie, perseverență și puterea de a finaliza mari lucrări de perspectivă enciclopedică, evident, cu aportul unei echipe de cadre universitare și studenți etc. „Fără bibliografie, va aprecia specialistul în domeniul cărții Ion Stoica, rămânem în intuiție și în eseu. Doar prin bibliografie – [și *cataloge*] – trecem în știință, în ordonarea analitică și sinteză savantă”².

*

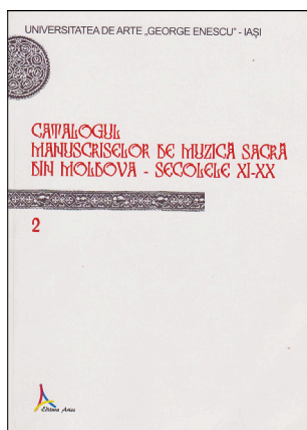
Fiecare din cele două volume ale *Catalogului ieșean* își deschide ineditul și frumusețea paginilor sale cu îndemnurile și considerațiile onorante ale Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Președinte de Onoare al Grantului universitar. Reunindu-și, desigur, aprecierile într-un dens *Cuvânt de binecuvântare*,

¹ *Catalogul manuscriselor de muzică sacră din Moldova – secolele XI-XX*, Iași, vol. 1-2, Universitatea de Arte „George Enescu”, Edit. Artes, 2010.

² Ion Stoica, *Bibliografia ca operă*, în Ilie Barangă, *Noi contribuții bibliografice la studiul operei lui Mihail Diaconescu*, Onești, Edit. Magic Print, 2009, p.7.

Încercăm, la rândul-ne, să ne luăm ca model de apreciere, câteva din sublinierile înaltului ierarh al Bisericii noastre: „... o astfel de lucrare, se spune în vol.1 și 2, pp.3-4, reprezintă o *mărturie de cinstitie a înaintașilor*, maeștri de cântări și dascăli de psaltichie din mănăstirile românești de altădată, care au transpus cu migală pe hârtie ceea ce interpretau în biserici la sfintele slujbe”, iar prin „studierea atentă a celor 155 de manuscrise muzicale (românești, grecești sau slavone) se descoperă *schimbul permanent de valori între diferite centre bisericesti din Europa creștină și rolul important al mănăstirilor românești în cultura națională*”¹.

Având în vedere și această lucrare de prestigiu pentru bizantinologia autohtonă, o tipăritură cu ample reverberații în trecutul nostru cultural și bisericesc îndepărtat, Î.P.S. Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, a apreciat în comunicarea *Modelul bizantin*, că „Deși rămâne în istorie ca realitate trecută, Bizanțul are încă mult de spus românului de azi și de mâine. Poate nu ne dăm seama, dar bisericile noastre, credința noastră, cântul nostru bisericesc, simplele gesturi de fidelitate de biserică și mesajul ei sunt datorate în mare parte Bizanțului și Crezului său”².

Sub semnătura Prof. univ.dr. Viorel Munteanu, compozitor, – muzician dăruit *renașterii cercetării muzicii bizantine din Moldova* – apreciază, de asemenea că „Finalizarea Grantului *Cataloagul manuscriselor de muzică sacră din Moldova – secolele XI-XX* reprezintă un moment

¹ Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Cuvânt de binecuvântare*, în *Cataloagul manuscriselor de muzică sacră din Moldova – secolele XI-XX...*, vol. 1-2, pp.3-4.

² *Cataloagul manuscriselor...*, vol. 1-2, p.11.

important și semnificativ nu numai pentru Universitatea noastră, ci și pentru întreaga cercetare de acest tip, știut fiind că abordarea, acum câteva decenii, într-o instituție de învățământ superior a unei asemenea tematici n-ar fi fost admisă... Așadar, după privațiuni și interdicții, a venit și vremea afirmării plenare a cercetării științifice în Universitatea de Arte *George Enescu*, prin promovarea unei culturi și arte de înaltă ținută morală, care să contracareze proliferarea libertinajului și a prostului gust¹ sau, în perspectivă, după cum se apreciază și în unele studii de specialitate, sursele bizantinismului (în creație) pot fi „o soluție împotriva disoluției”². De asemenea se mai poate spune că muzica, în general, nu trebuie căutată *în extremul orient* „când ea se manifestă într-o formă atât de frumoasă chiar în spațiul nostru românesc, și nu de azi – de ieri, ci de aproape două mii de ani”³.

Cunoscător îndeaproape al unui astfel de patrimoniu atât de bogat în spațiul moldav, universitarul Viorel Munteanu îi aduce în actualitate pe toți muzicienii noștri cu preocupări în direcția valorificării (creației și interpretării) muzicii bisericești. Pe traseul unor astfel de istorisiri sunt menționate, cu realizările lor notabile, nume precum Mihail Gr. Poslușnicu, Al. Zirra, Teodor V. Stupcanu, Gavriil Musicescu, Macarie Ieromonahul și Dimitrie Suceveanu, Grigore Panțiru, Gheorghe Ciobanu și activitatea *Cercului de Muzicologie și Bizantinologie* frecventat în deceniile din urmă de către tinerii și mai vârstnicii universitari și studenți ieșeni: Larisa Agapie, Liliana Gherman, Gabriela Ocneanu, Nicolae Gâscă, Anton Zeman, Sabin Păutza, Adrian Diaconu, Mihaela Boțocan, Florin Bucescu, Viorel Bârleanu, Mihai Lazăr⁴ ș.a.

¹ Idem, pp.13-23.

² Mihaela Marinescu, *Spiritualitatea bizantină în creația muzicală românească (secolul XX)*, București, Edit. Fundației *România de Mâine*, pp.185-190.

³ Idem, ibidem.

⁴ Gabriela Ocneanu, *Grigore Panțiru și Gheorghe Ciobanu, două personalități ale muzicologiei românești*, în „Acta

În paginile înserate pe parcursul celor două volume ale *Catalogului* nostru și anume *Renașterea cercetării muzicii bizantine la Iași* maestrul Viorel Munteanu înmănușează, cu satisfacție, și lucrările de autor semnate în acești ani de către pr. dr. Florin Bucescu, pr. dr. Alexandrel Barnea, cât și aportul secției de Muzică Religioasă, apariția și continuitatea revistei „Byzantion Romanicon” (1995-2007), desfășurarea reușită a unor simpozioane naționale și internaționale, unele cursuri și concursuri de bizantinologie, prezența la Iași a unor formații de muzică bizantină din Grecia, București, Iași etc.

Efortul susținut, de durată, exemplar prin demersurile dovedite în cadrul *Grantului Universității ieșene* „va contribui – apreciază profesorul și compozitorul Viorel Munteanu – la creșterea interesului pentru cunoașterea aprofundată a muzicii bizantine și psaltice și la valorificarea vechilor cântări, acum în premieră semnalate, din diverse puncte de vedere, mai ales componistic și interpretativ”¹.

De asemenea cele două CD-uri ce însoțesc impunătoarea tipăritură în două volume, cu 1124 de pagini, reprezintă o inițiativă deschisă îmbunătățirii și înfrumusețării cântării psaltice de la strana Bisericii noastre, a cântului coral armonic și polifonic. Exemplele unor astfel de demersuri roditoare descoperindu-le, iată, și în lucrările precedente semnate de Viorel Munteanu – *Muzică sacră. Prelucrări vocal-orchestrale după cântări bisericesti, psaltice și corale* (2004); Florin Bucescu și Vasile Spătăreanu – *Jertfa laudei. Liturghia psaltică în glasul III și prelucrare corală la două voci* (2006), și *Lăudăm pre Domnul. Antologie corală* de Viorel Munteanu, Viorel Bârleanu și Florin Bucescu (2010).

Toate cele 155 de manuscrite, câte cuprinde *Catalogul* ieșean, răspund, iată, următoarelor date codicologice: I. *Casetă rezumativă* (bibliografia de referință asupra manuscrisului respectiv); II. *Descrierea manuscrisului*; III. *Datarea, localizarea, copist / copiiști*; IV. *Conținutul*

Musicae Byzantinae”, vol. IX, Iași, Centrul de Studii Bizantine, mai 2006, pp.10-11.

¹ Viorel Munteanu, *Catalogul manuscriselor de muzică sacră din Moldova...*, pp.13-23.

muzical-liturgic; V. *Lista autorilor consemnați* și VI. *Elemente complementare* (însemnări marginale). Evident, datele cele mai dense au ca reper conținutul muzical-liturgic al fiecărui manuscris. Într-o astfel de casetă sunt indexate, minuțios, cu semnele glasurilor / ehurilor, mărturiile și fforalele caracteristice acestora; un aspect, grafic deosebit pentru comentarii și paralelisme teoretice și intonaționale de certă specialitate.

Pe parcursul celor două volume din *Catalogul manuscriselor de muzică sacră din Moldova – secolele XI-XX* sunt încorporate și câteva imagini ale unor biserici de mănăstiri precum Putna, Văratec, Roman, Voroneț, Neamț, Secu cât, mai ales, și unele facsimile, cu notație muzicală cucuzeliană: cele 11 manuscrise aparținând *Școlii muzicale de la Mănăstirea Putna* (Ms.I-26 BCUME, f.5-r, p.65; P-I, f.2-r etc.); *Mănăstirea Dragomirna* (Ms.1886, f.2-r p.93), apoi cele mai multe, în număr covârșitor, manuscrisele în notație chrisantică (după 1814). Dintr-o astfel de categorie de codexuri se impun, ca număr, cele 62 de lucrări de la *Mănăstirea Neamț* («cel mai bogat fond de manuscrise psaltice dintre cele mănăstirești din Moldova») urmat de cele 34 de manuscrise de la *Arhiepiscopia Romanului*, apoi câte 13 de la *Mănăstirea Vorona* (Botoșani), *Fondul Psaltic al Arhivei Naționale a Moldovei din Chișinău* și cele 5 din biblioteca *Mănăstirii Secu* etc.

Evident, după observațiile semnatarilor Vasile Vasile, Florin Bucescu și Constantin Catrina, au existat, în timp, și gesturi de înstrăinare abuzivă a unor codice importante pentru cultura muzicală românească veche. Se știe, de pildă, că astfel de manuscrise „scrise de psalți români” au fost semnalate în bibliotecile altor țări – la Moscova, Sankt-Petersburg, Sofia, Leipzig, Insula Lesbos (Grecia), Copenhaga, Londra, Ianina, Mahera¹ (în Cipru), Viena² iar

¹ Titus Moisescu, *Prolegomene bizantine...*, p.17.

² Nicu Moldoveanu, *Cercetări asupra manuscriselor în notație bizantină existente în Biblioteca Națională din Viena. Manuscrise muzicale bizantine din România și autori români*, în *BOR*, București, nr.3-4, 1984, pp.238-245.

relatările cercetătorilor din veacurile XIX-XXI, precum cele formulate de Emil Kalužniacki, A.I. Iațimirskii, Anne E. Pennington, Marcu Beza, A. Jakovlević, K. Hadjiyakoumis, Dimitri Conomos, J.A. Raasted, Gheorghe Ciobanu, Titus Moiescu, Sebastian Barbu Bucur, Nicu Moldoveanu, Vasile Vasile, Gregorios Stathis ș.a., întâresc, desigur, cele menționate de noi.

Pe de altă parte muzicologul Vasile Vasile observă că unele descrieri ale manuscriselor mai din urmă, au nevoie de „corectarea datelor incerte sau chiar eronate” etc. Ne este clar, desigur, că fiecare etapă de studiu și catalogare își are reușitele și lipsurile ei. Așa de pildă, aflăm de la Daniel Barbu, despre un *Stihirar* de la BCUI, ms.IV-39, „pe care și-a scris numele, spre sfârșitul veacului, Callistos ieromonahul, dascăl de muzică”¹, dar care, căutându-l în cataloagele anterioare nu l-am putut identifica. Și cred, desigur, că mai pot fi și alte exemple. De aceea să nu opinăm, fără o anume rețineră, că în timp nu se vor descoperi încă unele manuscrise în aceleași locuri, pentru care semnatarii *Catalogului* de azi nu au avut încă bucuria de a le codifica „pe văzute”. O viitoare *Addenda*, de pildă, cât și un indice de nume, ar putea răspunde, presupun, încă unor neprevăzute scăpări din suma problemelor de codificare etc.

*

Chiar și puținele facsimile existente în *Catalogul* ieșean întâresc, totuși, prin datele lor complementare, ecoul unor evenimente și consemnări istorice ce țin, mai ales, de viața și personalitățile Bisericii noastre. Un exemplu: „La 15 în Maiu anul 1892, vineri oara 7 sara s-a mutat din această viață la Cereștile locașuri Preasfinția Sa Episcopul Eparhiei Romanului Melhisedec Ritorul și Luminătorul Bisericii ortodoxe...”². Comparând însă cu cele înscrise în *Dicționarul Teologilor Români* din 1996, vom constata că data decesului ierarhului de la Roman, cea care circulă și în alte lucrări

¹ Daniel Barbu, *Manuscrise bizantine în colecții din România*, București, Edit. Meridiane, 1984, p.8 și planșa XXVIII.

² *Catalogul manuscriselor de muzică sacră din Moldova...*, p. 250.

similare, are ca reper o altă zi și anume: *16 mai 1892*¹ (subl.n.). Și despre Ms.1886, cel de la Mănăstirea Dragomirna, mai trebuie cunoscută o anume consemnare, fără temei, redactată în anii din urmă. De pildă, în articolul *Mănăstirea Putna – leagăn al culturii muzicale medievale din Moldova*, publicat în *Univers Muzical* (Chișinău, nr. 6, 2007, pp.64-65) se scrie, negru pe alb, că numele lui Evstatie se află menționat chiar pe ultimul rând al respectivului facsimil (p.65), ceea ce nu este adevărat. Coroborând și cu alte manuscrise putnene (Ms.816 , f.36-v, de pildă)² se poate observa că numele copistului, Protopsaltul Evstatie, se află în afara textului liturgic, fie prin termenii «*tou autou*» („a aceluiași”) sau mai clar: *Alu Monah Evstatie*.

Apreciem, de asemenea că, cu cât un astfel de catalog va avea încorporate în paginile sale mai multe facsimile, cu atât notele complementare și problemele teoretice ne vor fi încă de mare folos.

*

Bibliografia generală, împreună cu *notele explicative* și *caseta rezumativă* întărește, desigur, efortul și câmpul de investigație documentară ale autorilor acestui *Catalog*, cu aplicație specială pentru muzicologia românească: volumul 1. Florin Bucescu, Constantin *Catrina*, Alexandrel *Barnea*, Irina Zamfira *Dănilă* și vol. 2. Vasile *Vasile*; alți colaboratori: Carmen *Dura*, Georgiana *Gafița*, Alexandru *Budu*, Ilie *Danilov*, Ioachim *Ivanov*, Adrian *Sârbu*, Adriana *Vasile*.

Cred însă că bizantinologii români și străini, cei care au lucrat în deceniile din urmă pentru muzica bizantină, nu trebuie uitați în nicio împrejurare. Îi am în vedere, desigur, pe I.D. Petrescu-Visarion, Grigore Panțiru, Anne E. Pennigton, Titus Moiescu, Gheorghe Ciobanu, Dimitri E. Conomos, Gheorghe C. Ionescu ș.a.

Prin cuvântul Președintelui de Onoare al Comisiei Grantului de la Universitatea ieșeană „George Enescu”,

¹ Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, Edit. Univers Enciclopedic, 1996, pp.445-447.

² Titus Moiescu, *Muzica bizantină în spațiul cultural religios*, București, Edit. Muzicală, 1996, facsimil, p. 184.

Preafericitul Părinte Patriarh dr. Daniel Ciobotea, s-a apreciat că reușita acestui *Catalog* „... ar putea fi continuată, cu sprijinul Comisiei Teologice, Liturgice și Didactice a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și pentru alte regiuni istorice din țara noastră cu bogate tradiții în domeniu”¹.

Ne este clar, desigur, că o astfel de continuitate, la nivelul țării, ne va putea aduce extraordinare rezultate în domeniul moștenirii spirituale a patrimoniului românesc. O astfel de acționare ar îmbogăți cu prisosință datele noastre istorice, de limbă și literatură veche etc., etc.

Pentru un astfel de demers cred că trebuie întărită, în paralel, și partea teoretică, de analiză, a muzicii existente în manuscrisele bizantine și psaltice din teritoriul românesc. Din mulțimea de observații, semnalate în timp, merită să avem în vedere măcar ceea ce sublinia cu mulți ani în urmă profesorul universitar dr. Victor Giuleanu (1914-2006): „... bizantinologia – aprecia teoreticianul român – a făcut prea puțin până acum, epuizându-și energiile mai mult în direcția aspectelor de documentaristică (arhivistică), lăsând în schimb deschise problemele esențiale ale stilisticii unei arte în mare parte necunoscută nici specialiștilor, și care nu s-a putut bucura de aportul creator al teoriei, precum *cantus planus*, în spatele căruia s-au aflat totdeauna exegezi și tratate de valoare ce au împins lucrurile înainte”².

Având acum o imagine semnificativă asupra existenței și valorizării manuscriselor de muzică sacră din Moldova secolelor XI-XX, muzicienii noștri pot aborda cu mai mare succes demersurile lor pentru o cercetare muzicologică mult mai aplicată și, cred, o perspectivă înnoitoare din mai multe puncte de vedere: creație, istoriografie, didactică și interpretare.

¹ Viorel Munteanu, *Cultura fără credință nu se poate înălța către cer*, în „Lumina de Duminică”, Săptămânal de spiritualitate și atitudine creștină, București, nr. 41, 17 oct. 2010, p.11.

² Victor Giuleanu, *Melodica bizantină*, București, Edit. Muzicală, 1981, p.33.